

URME ALE LEGIUNII A V-A MACEDONICA LA ARADUL NOU?

În literatura arheologică privind perioada stăpînirii romane în Dacia e consemnat faptul că de-a lungul cursului Mureşului inferior, romanii au creat pe porţiunea dintre castrul de la Micla şi postul vamal de la Seghedin (probabil Partiscum) un cordon militar defensiv. Acesta avea menirea să asigure paza Banatului roman şi să vegheze asupra navigaţiei pe riul numit¹. Dintre aceste puncte de pază şi control, toate situate pe malul sudic al Mureşului, în cele de la Bulci², Sinnicolaul Mare³ şi Cenad⁴ se ştie că se aflau cantonate unităţi militare ale legiunii a XIII-a Gemina, pe cînd la Aradul Nou⁵ se susţine că ar fi staţionat un detaşament al legiunii a V-a Macedonica.

O lectură atentă a unor pasaje privind Banatul roman, din recenta lucrare a lui D. Tudor⁶, ne-a trezit bănuiala în privinţa autenticităţii documentare despre o staţionare a unei unităţi a legiunii a V-a Macedonica la Aradul Nou. Comparînd, anume, textele din lucrarea amintită, privind urmele romane descoperite la Aradul Nou şi Cărani (fosta Merţişoara, Merczidorf) se constată că în ambele locuri au apărut materiale identice: cărămizi cu ştampila legiunii a V-a Macedonica, ceramică provincială romană, *terra sigillata* şi monede romane de la Augustus, Domiţian şi Vespasian.

Cum sursa principală pentru dovedirea staţionării unor anumite unităţi militare romane o constituie ştampilele pe cărămizi sau alte mărturii epigrafice, am consultat izvorul de bază indicat pentru ambele localităţi, adică *CIL*, III, p. 1019. În locul menţionat, textul este următorul: „La construcţia căii ferate Timişoara-Arad s-au găsit vase romane de diferite forme şi mărimi, din lut nears ca şi din terra sigillata, monede de aramă şi argint de la Vespasian, Augustus, Domiţian etc. şi resturi de cărămizi excepţional arse cu ştampila legiunii a V-a⁷”. Reiese, aşadar, din textul citat că materialele, date ca fiind găsite la Aradul Nou, respectiv la Cărani, au fost descoperite undeva, de-a lungul căii ferate, pe traseul dintre Timişoara şi Arad.

¹ Carl Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan*, în *Beiträge*, V/2, Wien-Leipzig, 1937, p. 137; C. Daicoviciu, *Siebenbürgen im Altertum*, Bucureşti, 1943, p. 99; J. Szilágyi, în *KözlCluj*, III/1, 1943, p. 89; C. Daicoviciu, în *AISC*, IV, 1944, p. 318; Şt. Ferenczi, în *A kolossvári V. Babeş és Bolyai Egyetemek Közleményei*, 1-2, Cluj, 1956, p. 161-162; M. Macrea, în *IstRom*, I, 1960, p. 376.

² Fl. Romer, *Műregészeti kalauz*, Budapesta, 1866, p. 125; *CIL*, III, 8064, 21; B. Milleker, *Délmagyarország régiségleletei*, II, Timişoara, 1899, p. 16; C. Patsch, *op.cit.*, p. 137; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 1937, p. 120; C. Daicoviciu, *Bănatul şi izrygiu*, în *Apulum*, I, 1942, p. 104; D. Tudor, *Oraşe, Itiguri şi sate în Dacia romană*, Bucureşti, 1968, p. 59.

³ T. Ortway, *Temes vármegye története*, Budapesta, 1914, p. 113 şi J. Szilágyi, *op.cit.*, p. 89; cf. C. Daicoviciu, în *AISC*, IV, 1944, p. 318.

⁴ *ArchKözl*, Budapesta, VIII, 1871, p. 3-16; *CIL*, III, 8064, 22; B. Milleker, *op.cit.*, II, p. 18; C. Patsch, *op.cit.*, p. 137; V. Christescu, *op.cit.*, p. 120; C. Daicoviciu, în *Apulum*, I, 1942, p. 104; Al. Borza, în *Dacia*, IX-X, 1941-1944, p. 551; D. Tudor, *op.cit.*, p. 57-58; L. Mărghitan, în *RevMus*, nr. 5, 1968, p. 446.

⁵ B. Milleker, *op.cit.*, p. 13-14; C. Daicoviciu, *op.cit.*, p. 104; J. Szilágyi, *op.cit.*, p. 89.

⁶ D. Tudor, *op.cit.*, p. 55 şi 58.

⁷ „Beim Bau der Temesvar-Arader Eisenbahn sind römische Gefässe aller Art und Grösse, von rohem Ton wie von terra sigillata, Münzen von Kupfer und Silber von Vespasian, von Augustus, Domitian u.s.w. und Reste vorzüglich gebrannter Ziegel mit dem Stempel der V. Legion gefunden worden”.

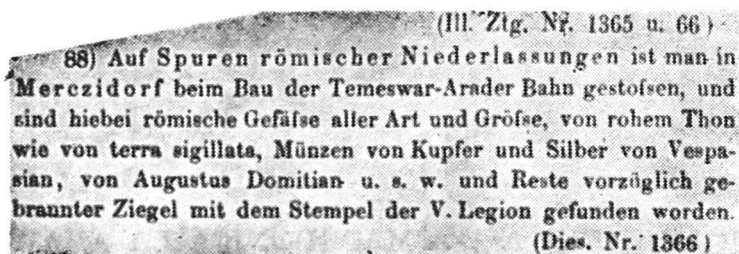

Fig. 1. — Știrea din *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit*, 1869, col. 287 (nr. 88) despre descoperirea de urme romane la Merțișoara (Cărani).

Cum *CIL*, III, p. 1019 este citat în literatura arheologică pentru a dovedi prezența unui detașament din *legio V Macedonica*, atât la Cărani⁸, cit și la Aradul Nou⁹, o lămurire se putea obține numai cercetându-se indicația bibliografică dată în *CIL*, adică *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit* XVI (1869), col. 287 ex *Illustr. Zeitung* nr. 1365, 1366. Periodicele amintite — apărute la Nürnberg, respectiv Leipzig — neputînd fi găsite în bibliotecile din România, ne-am adresat Bibliotecii Universității din Leipzig, care ne-a pus la dispoziția cite o fotocopy a paginilor indicate din ambele publicații¹⁰. Atît „*Illustrierte Zeitung*”, nr. 1366¹¹, cit și „*Anzeiger für Kunde...*”¹² (vezi fig. 1), publică exact același text, revista muzeului din Nürnberg preluînd fără adaosuri sau comentarii știrea apărută în ziarul din Leipzig. Partea de început a textului — în traducere — este concepută astfel: „*S-a dat de urme de așezări romane la Merțișoara, cu ocazia construcției căii ferate Timișoara—Arad, și cu această ocazie s-au găsit vase romane de diferite forme și mărimi...*” (în continuare textul este identic cu cel din *CIL*, III, p. 1019)¹³.

Reiese, așadar, că dintr-o neatenție, redacția *CIL* a lăsat să se suprimă din textul original al știrii publicate în ziarul din Leipzig tocmai locul exact al descoperirii, anume Merțișoara (actuala localitate Cărani). Localizarea corectă, la Cărani (vezi fig. 2), a descoperirii, pe baza datelor din revista muzeului de la Nürnberg și a știrii din *CIL*, III, p. 1019, a dat-o învățatul vienez Carl Patsch în studiile sale privind Banatul roman¹⁴. Datorită lui, localitatea Cărani a intrat în literatura arheologică românească în rîndul așezărilor cu urme ale legiunii a V-a Macedonica¹⁵.

Odată lămurită localizarea la Cărani a descoperirilor menționate în discutatul pasaj din *CIL*, III, p. 1019, rămîne să clarificăm întrebarea: cum s-a putut ajunge la fixarea aceleiași descoperiri la Aradul Nou? Credem că primul cercetător care a folosit știrea din *CIL*, răs-tălmăcind-o, poate cu buna intenție de a restringe posibilitatea de localizare a descoperirii,

⁸ C. Patsch, *op.cit.*, p. 138; Idem, *Banater Sarmaten*, în *Beiträge*, II, 1925, p. 203; C. Daicovicu, *op.cit.*, p. 104.

⁹ Vezi nota 5, precum și Carl Gooss, *Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daciens*, Sibiu, 1874, p. 74, nota 222.

¹⁰ Sistem îndatorați pentru promptul ajutor dr. Fritz Schaaf, director și lui G. Bernhardt, șeful serviciului informații de la Biblioteca Universității „Karl Marx” din Leipzig.

¹¹ *Illustrierte Zeitung*, (Leipzig), Nr. 1366 din 4.IX.1869, p. 190. Conform informației primite din partea lui G. Bernhardt, numărul 1365 al ziarului amintit în *CIL*, III, p. 1019 nu conține nici o referire la descoperirea făcută pe linia Timișoara-Arad.

¹² *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit*, Neue Folge, Organ des germanischen Museums, vol. XVI, 1869, Nürnberg, coloana 287.

¹³ „*Auf Spuren römischer Niederlassungen ist man in Merczdorf beim Bau der Temeswar-Arader Bahn gestossen, und sind hiebei römische Gefässe aller Art und Grösse [etc...] gefunden worden*”. — Cuvintele subliniate din textul român și german sînt cele omise din *CIL*, III, p. 1019.

¹⁴ Vezi nota 8.

¹⁵ C. Daicovicu, în *Apulum*, I, p. 109 și *Repertoriul arheologic al Republicii Socialiste România*, lucrare colectivă în manuscris. Exemplarul consultat se află în Biblioteca Institutului de istorie și arheologie din Cluj.

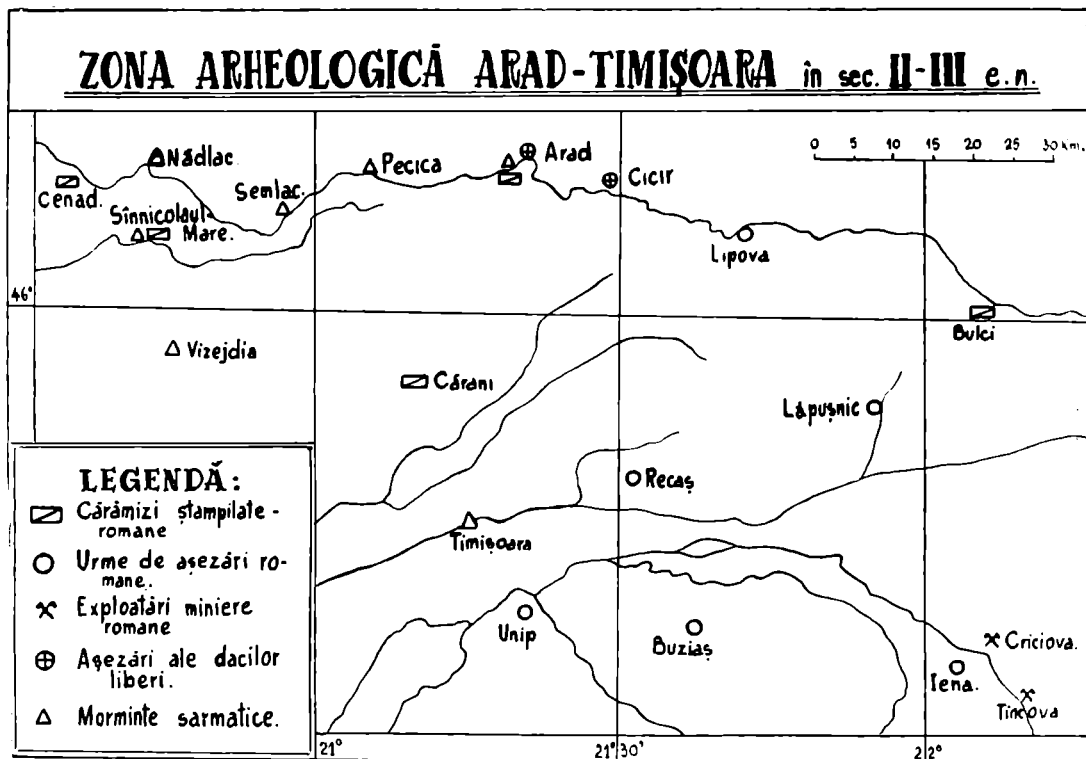

Fig. 2. — Zona arheologică Arad-Timișoara în secolele II—III e.n.

a fost Carl Gooss. Acesta, în 1874, adică la numai un an după apariția volumului III din *CIL*, vorbind, în lucrarea sa „Studii asupra geografiei și istoriei Daciei Traiane”, despre staționarea concomitentă a legiunilor a XIII-a Gemina și a V-a Macedonica în Banat, într-o anumită perioadă de timp, afirmă într-o notă textual: „Cărămidă a (legiunii) V. Mac. găsită pe Mureș (sublinierea noastră) la construcția căii ferate arădene, cf. Leipziger Illustr. Ztg. din acest an”¹⁶. Localizarea, cu de la sine putere, pe Mureș, de către C. Gooss, a descoperirii, arată că el n-a consultat textul original al ziarului din Leipzig, ci l-a preluat tot din *CIL*, III, p. 1019. El a fost urmat de B. Milleker, cunoscutul autor al repertoriului despre descoperirile arheologice din Banat, care, sprijinindu-se pe informația lui C. Gooss, o reproduce textual, integrând această știre în catalogul descoperirilor pe localități la Aradul Nou (nu fără a pune un semn de întrebare după numele localității)¹⁷. Odată înregistrată de Milleker drept descoperire „pe malul Mureșului”, deci, probabil, după el, la Aradul Nou, într-un repertoriu ce s-a bucurat de mare circulație în rândurile cercetătorilor, această știre a fost preluată drept bună, intrând astfel ca un adevăr necontestat în studii de specialitate și lucrări de sinteză¹⁸.

După expunerea de mai sus, credem că o concluzie se impune de la sine: la Aradul Nou nu s-au descoperit cărămizi cu stampila legiunii a V-a Macedonica, după cum în mod greșit presupuneau C. Gooss și B. Milleker, și cu atât mai puțin alte categorii de materiale romane

¹⁶ C. Gooss, *op.cit.*, p. 74, nota 222.

¹⁷ B. Milleker, *op.cit.*, II, p. 13—14.

¹⁸ Cf. lucrările din notele 1 și 5. Avînd ca trimitere bibliografică la *CIL*, III, p. 1019 și Milleker, *op.cit.*, p. 13—14, Aradul Nou figurează și în *T.I.R.*, Aquincum-Sarmizegetusa-Sirmium, I, 34, Budapesta, 1968, p. 30 cu „römische Mauerfundamente” (1) și „Stempel Leg. V. Mac.” (informație D. Protase — Cluj).

aparținătoare unei așezări, cum spune prof. D. Tudor¹⁰. Textul incomplet, publicat în *CIL*, III, p. 1019, care a indus în eroare, provocând confuzie printre cercetători, se referă la localitatea Cărani (Mertșoara). Astfel o descoperire, făcută acum un secol, dar fals localizată, va trebui corectată în literatura noastră arheologică.

EGON DÖRNER

GIBT ES SPUREN DER LEGIO V MACEDONICA BEI ARADUL NOU?

(Zusammenfassung)

In verschiedenen Fachschriften (siehe Fussnote 5 und 18) wird behauptet, bei Aradul Nou (Neuarad, Újarad) seien römische Ziegel mit dem Stempel der *Legio V Macedonica* gefunden worden. Die hierfür angeführte Stelle aus *CIL*, III, S. 1019 spricht jedoch nur von römischen Funden zwischen Temeswar und Arad. Fotokopien der im *CIL* angeführten Quellen, nämlich: *Illustrierte Zeitung* (Leipzig), 1869 Nr. 1366 und *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit* (Nürnberg), 1869 Spalte 287 — die wir den Herren Dr. Fritz Schaaf, Direktor und G. Bernhardt, Abteilungsleiter an der Bibliothek der „Karl Marx“-Universität Leipzig verdanken — beweisen, dass der angeblich als in Aradul Nou gemachte Fund, eigentlich in Merczydorf (heute Cărani) zum Vorschein kam (Abb. 1). Zu dieser falschen Ortsbestimmung hat der verstümmelte Text aus *CIL*, III, S. 1019 beigetragen, der von Carl Gooss (Fussnote 9) und B. Milleker (Fussnote 5) als „an der Marosch“, bzw. „am Maroschufer“ und „Neuarad (Új-Arad?)“ ausgelegt wurde.

¹⁰ *Op.cit.*, 58. În schimb, în 1962, la Aradul Nou s-a descoperit o cărămidă cu stampila legiunii a IV-a Flavia Felix. Vezi I. Glodariu, *Legio IV Flavia Felix în Dacia*, în *ActaMN*, III, 1966, p. 431; D. Protase, *Legiunea IIII Flavia la nordul Dunării și apartenența Banatului și Olteniei de vest la Provincia Dacia*, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 48 și fig. 2.